

А. П. Куліш,
аспірант кафедри економічної теорії та конкурентної політики,
Київський національний торговельно-економічний університет

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.1.42

РОЗВИТОК КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

L. Kulish,
Ph.D. student, Kyiv National University Of Trade And Economics

DEVELOPMENT OF COMPETITIVE ORGANIC PRODUCTION IN UKRAINE

Розкрито основні принципи функціонування органічного сільського господарства та його сучасний стан в Україні. Характерні особливості розвитку органічного сільського господарства в Україні та показано його місце на світовому ринку органічної продукції. Висвітлено проблеми та перспективи розвитку цього напрямку сільського господарства. Досліджено роль органічного виробництва у розвитку національної економіки та визначено основні принципи органічного виробництва сільськогосподарської продукції.

Проаналізовано перспективи конкурентоспроможності України у сфері виробництва та реалізації органічної продукції на світовому ринку. Виявлено основні проблеми, що стримують розвиток виробництва та реалізації органічної продукції в Україні. Розглянуто основні підходи до державної підтримки виробництва та реалізації органічної продукції. Визначено подальші перспективи розвитку органічного виробництва в Україні.

The article clarifies that increasing the efficiency of agricultural production while simultaneously reducing the anthropogenic load of the environment and natural resources can be achieved on the basis of the development of organic production as an alternative management model. Unlike other methods of agricultural management, organic production is based on the use of resource-saving technologies, minimization of mechanical processing of soil and the elimination of the use of synthetic substances.

The priority direction for organic agriculture is the use of materials and technologies that improve the ecological balance in natural systems and promote the creation of sustainable and balanced agro-ecological systems. In organic production, compliance of the organic system of agriculture and agricultural products with certain standards is ensured, which makes it possible to label products accordingly and to sell them as organic.

The article clarifies that increasing the efficiency of agricultural production while simultaneously reducing the anthropogenic load of the environment and natural resources can be achieved on the basis of the development of organic production as an alternative management model. Unlike other methods of agricultural management, organic production is based on the use of resource-saving technologies, minimization of mechanical processing of soil and the elimination of the use of synthetic substances. The priority direction for organic agriculture is the use of materials and technologies that improve the ecological balance in natural systems and promote the creation of sustainable and balanced agro-ecological systems. In organic production, compliance of the organic system of agriculture and agricultural products with certain standards is ensured, which makes it possible to label products accordingly and to sell them as organic.

The author reveals the basic principles of functioning of organic agriculture and its current state in Ukraine. The spatial differences in the development of organic agriculture in Ukraine are researched and its place on the world organic market is shown. The problems and prospects of development of this branch of agriculture are highlighted. The role of organic production in the development of the national economy and the basic principles of organic production of agricultural products are determined.

The level of competitiveness of Ukraine in the field of production and sales of organic products in the European space has been analyzed. The main problems that restrain the development of production and sale of organic products in Ukraine are revealed. The main approaches to state financial support for the production and sale of organic products are considered. Further prospects of organic production in Ukraine are determined.

The author determines that the development of the organic market in Ukraine is one of the priority directions of agricultural development. Possessing favorable conditions for organic agriculture, including size of the country, geographical location, proximity to potential export markets, large territory with fertile soils, has achieved certain results in the development of its own organic production. The development of organic production has a number of obvious competitive environmental, economic and social benefits. Requirements for organic agriculture include not only compliance with environmental norms of cleanliness of products, but also the environment. It provides a balanced state of the ecological system, which is the basis for the sustainable development of the economic and social spheres. Ecological food products do not have a negative impact on the environment and public health, but, on the contrary, contribute to it. Organic agriculture is more cost effective than traditional by eliminating losses of agricultural products in the closed cycle of production, the release of enormous amounts of natural reserves. The social benefits of organic production include creating additional jobs in rural areas and new prospects for small and medium-sized farms, and increasing the viability of rural communities.

It has been established that organic production is more likely to have advantages in general for society, and not just for a specific organic producer. Therefore, in order to ensure the efficiency of organic production, state support in the form of subsidies is required for the economic stimulation of the introduction of organic production by providing tax and credit benefits to enterprises that implement organic production and processing of organic products, the exemption of landowners and land users who produce organic products from land payments, and land plots where the production or processing of organic certified products is organized. The production of organic products in Ukraine is a new, but extremely promising direction that can increase the competitiveness of agricultural products, significantly improve the country's image on the world stage, contribute to the development of market infrastructure and sustainable development of the country as a whole.

Ключові слова: національна економіка, органічне виробництво, органічна продукція, державна підтримка, конкурентоспроможність.

Key words: national economy, organic production, organic products, competitiveness, state aid.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва при одночасному зниженні антропогенного навантаження довкілля і природні ресурси можна досягти на основі розвитку органічного виробництва як альтернативної моделі господарювання. На відміну від інших методів ведення сільського господарства, органічне виробництво засновано на використанні ресурсоощадливих технологій, мінімізації механічної обробки ґрунту та виключає використання синтетичних речовин. Пріоритетним напрямом для органічного сільського господарства є використання матеріалів і технологій, які покращують екологічну рівновагу в природних системах та сприяють створенню стійких і збалансованих агро-екологічних систем. При органічному виробництві забезпечується відповідність органічної системи сільськогосподарства і сільськогосподарської продукції певним стандартам, що надає можливість маркувати продукцію відповідним чином і реалізовувати як органічну.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню теоретичних основ і проблем розвитку виробництва та реалізації органічної продукції при-

свячено ряд праць вітчизняних науковців, серед яких Н. Буга, В. Бугайчук, І. Грабчук, О. Єрмоленко, Н. Новікова, Ю. Славгородська, Н. Стоволос, Н. Фещенко, О. Фраєр, О. Шульга, І. Яненкова та ін. Однак проведеними нами аналіз наукових праць з питань органічного виробництва засвідчив, що вказана сфера виробництва ще не набула належного розвитку в Україні. Це зумовлює необхідність продовження наукових досліджень, спрямованих на розробку концептуальних основ розвитку аграрного сектора економіки України, що орієнтований на органічну модель розвитку.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розкриття особливостей функціонування конкурентоспроможного органічного сільського господарства в Україні, а також висвітлення проблем та перспектив розвитку ринку органічної продукції.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Особливістю органічного виробництва є те, що сертифікації відповідними уповноваженими установами підлягає виробництво, процеси переробки, пакування та зберігання продукції. Відсутність власних національних

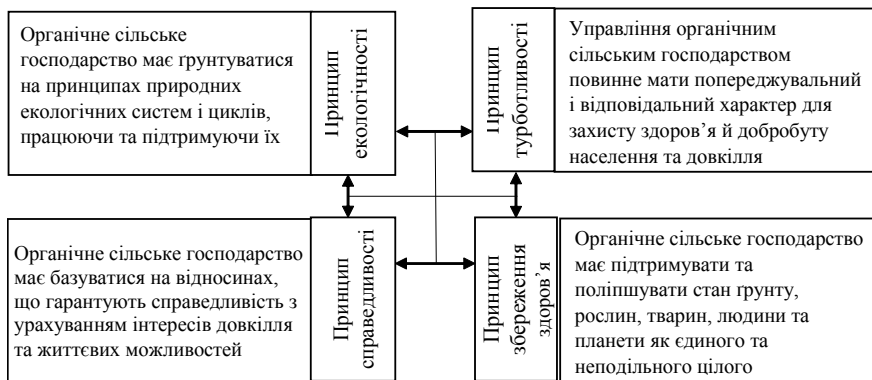

Рис. 1. Зasadничі принципи органічного сільського господарства

Джерело: складено автором на основі джерела [4].

стандартів на органічну продукцію обумовлює необхідність здійснювати сертифікацію за допомогою міжнародних стандартів та національних стандартів інших держав. За таких умов отримана продукція експортується переважно до країн юрисдикції компаній, що уповноважили відповідні органи сертифікації. Крім того, розвиток вітчизняного органічного виробництва ускладнюється нерозвиненістю нормативно-правової бази. Органічне виробництво дозволяє реалізувати концепцію збалансованого розвитку аграрної сфери на основі соціально-економічної, природно-ресурсної збалансованості і має на меті забезпечення суспільства безпечними та якісними продуктами харчування, а також збереження та покращення стану довкілля.

Розвиток органічного виробництва має низку очевидних конкурентних екологічних, економічних та соціальних переваг. Вимоги до органічного сільського господарства включають не лише питання дотримання екологічних норм чистоти продуктів, а й довкілля. Воно забезпечує збалансований стан екологічної системи, що є підґрунтям сталого розвитку економічної та соціальної сфери. Екологічні продукти харчування не завдають негативного впливу на довкілля й здоров'я населення, а, навпаки, сприяють йому. Органічне сільське господарство економічно ефективніше за традиційне за рахунок усунення втрат сільськогосподарської продукції при замкненому циклі виробництва, вивільненні величезних обсягів природних резервів. Соціальні переваги органічного виробництва полягають у створенні додаткових робочих місць у сільській місцевості й нових перспектив для малих та середніх фермерських господарств, збільшенні життєздатності сільських громад тощо [1, с. 118—121].

Виробництво органічної сільськогосподарської продукції у світі за останні роки стрімко зростає. Перехід сільськогосподарських виробників на органічні методи господарювання може бути можливим лише за умови їхнього усвідомлення переваг органічного виробництва порівняно з традиційним. Органічне виробництво швидше має переваги загалом для суспільства, а не лише для конкретного виробника органічної продукції. Тому для забезпечення ефективності органічного виробництва потрібна державна підтримка у вигляді субсидій для економічного стимулювання впровадження органічного виробництва шляхом надання податкових і кредитних пільг підприємствам, які здійснюють впровадження

органічного виробництва та переробку органічної продукції, звільнення землевласників та землекористувачів, що виробляють органічну продукцію від плати за землю, та земельні ділянки, на яких організовано виробництво або переробку органічної сертифікованої продукції. В Україні доцільне ширше впровадження органічного сільського господарства, тому що це сприяє:

- відтворенню родючості ґрунтів та збереженню довкілля;
- розвитку сільських територій та підйому рівня життя сільського населення;
- підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва;
- забезпеченню споживчого ринку здоровою якісною продукцією;
- зміцненню експортного потенціалу держави;
- необхідності поліпшення іміджу України як виробника та експортера якісної органічної продукції;
- забезпеченню продовольчої безпеки в Україні;
- поліпшенню загального добробуту громадян [2, с. 112—114].

На сьогодні розвиток органічного ринку в Україні є одним із пріоритетних напрямів розвитку сільського господарства. Володіючи сприятливими умовами для органічного сільського господарства, серед яких розміри країни, географічне розташування, близькість до потенційних експортних ринків, велика територія з родючими ґрунтами, досягла певних результатів у розвитку власного органічного виробництва. За даними міжнародного незалежного Науково-дослідного інституту органічного сільського господарства (FiBL), станом на початок 2017 р. Україна посідає двадцяте місце у світі та одинадцяте в Європі за загальною площею сільськогосподарських угідь, що сертифіковані як органічні. У Франції за цим методом працюють понад 5 тис. фермерських господарств, в Австрії та Нідерландах — відповідно 1,5 тис. і 0,5 тис., у Данії — 0,4 тис. господарств. При цьому уряди багатьох країн Західної Європи розробили системи стимулювання фермерів, які вирощують екологічно чисту продукцію [3, с. 22]. Так, у Німеччині обсяг державної підтримки екологічних фермерів становить 1,1—2,0 тис. дол. США на 1 га, Швейцарії — 1,2—1,5, Данії — 2,5—3 тис. дол. За такого підходу поліпшується не тільки якість продукції та забезпечується охорона довкілля, а й економічне використання енергетичних ресурсів. У США, наприклад, у межах біологічного землеробства затрати енергії на 1 у. о. виробленої товарної продукції були у 2,4, а у Франції — у 3—4 рази меншими, ніж за традиційного [5]. Виходячи з цього, актуальним є забезпечення економічних і екологічних аспектів органічного виробництва для формування ефективної стратегії його розвитку, спрямованої на виробництво екологічно безпечної продукції, підвищення конкурентоспроможності суб'єктів сільського господарства на внутрішньому і зовнішньому ринках.

При цьому майже половина сертифікованих органічних земель в Україні зайняті під вирощуванням зер-

Таблиця 1. Елементи формування засадничих пріоритетів розвитку аграрної сфери

Елемент	Засадничі пріоритети формування розвитку аграрної сфери
Приватна власність	Базисний елемент економічного процесу господарювання, який визначає відношення аграрного підприємця до ресурсів і результатів своєї праці, констатує його мотивацію в межах сьогодення й на перспективу
Свобода вибору і підприємництва	Наявність можливостей і конструкцій економічної поведінки, яка продукує ефекти підприємницького поступу, які дозволяють підприємцю реалізовувати об'єктивну інноваційність
Мотивація трудової діяльності	Бажання і намагання діяти у напрямі задоволення суспільних потреб з наступним отриманням можливості набуття своєю працею статусу високої доходності
Конкуренція	Створення умов об'єктивно-виваженої, зумовленої загальноприйнятими інституційними складовими боротьби за ресурси й ринки збуту
Механізм ціноутворення	Унормування стану економічних відносин, які забезпечують об'єктивно-зумовлену здатність до інноваційно-спрямованого відтворення вкладених у виробництво активів (землі, капіталу, праці)

Джерело: складено автором на основі джерела [7].

нових — 48,1%, а це сьоме місце серед основних країн-виробників органічних зернових. Понад 16% таких угідь займають олійні — п'яте місце у світі, 4,6% бобові — сьоме місце, овочі — 2%, де Україна посідає 10 місце. Однак в Україні споживання органічних продуктів на душу населення є значно меншим, ніж в країнах ЄС, і складає лише 0,5 євро. Наприклад, у Швейцарії вартість органічних продуктів на душу населення дорівнює 274 євро/особ., а в ЄС — 40 євро/особ. При цьому популярність органічної сільськогосподарської продукції на ринках розвинених країн зростає швидкими темпами, попит на органічну продукцію в ЄС значно перевищує пропозицію [5].

Найбільшими країнами-імпортерами української органічної продукції, за даними Органік Стандарт, є Нідерланди (100 тис. тонн), Німеччина (50 тис. тонн), Великобританія (40 тис. тонн), Італія (30 тис. тонн), Австрія (14 тис. тонн), Польща (7 тис. тонн), Швейцарія (6 тис. тонн), Бельгія (3 тис. тонн), Чехія (3 тис. тонн), Болгарія (2 тис. тонн). Основними продуктами українського експорту є пшениця (80 тис. тонн), кукурудза (74 тис. тонн), соя (17 тис. тонн), ячмінь (12 тис. тонн), соняшник (12 тис. тонн), пшениця спельта (8 тис. тонн), яблука і концентрат (5 тис. тонн), пшоно і просо (4 тис. т), ріпак (4 тис. тонн), заморожена чорниця (4 тис. тонн). Загалом експортується близько 80% органічної продукції, виробленої в Україні.

Однак, незважаючи на перспективи розвитку експортного потенціалу й збереження та відновлення якісних характеристик ґрунтів, стримуючими факторами розвитку органічного землеробства в Україні є відсутність законодавчої бази. Перехід до органічного землеробства триває від 2 до 5 років, протягом яких підприємець несе збитки від зниження урожайності та боротьби з бур'янами й шкідниками; низький рівень інформованості, екологічної культури, освіти та інноваційної активності аграрних виробників. Таким чином, для розв'язання екологічних проблем землеробства в Україні доцільно розвивати законодавчу базу, забезпе-

чити державну підтримку господарств у процесі проведення сертифікації на відповідність органічному виробництву, створити інфраструктуру ринку органічних продуктів [6, с. 50—52].

Забезпечення сталого сільськогосподарського виробництва є постійним процесом з огляду на появу нових зовнішніх і внутрішніх викликів перед виробниками сільськогосподарської продукції. У цьому контексті виникає потреба балансування інтересів і ресурсів, щоб досягти певного оптимуму в суспільному розвитку, обрати з багатьох альтернативних сценаріїв розвитку такий, який відповідає критеріям сталості та забезпечує реалізацію різних цілей. Засадничі принципи органічного сільського господарства наведено на рисунку 1. При цьому слід вказати, що ефективним інструментом балансування різновекторних інтересів стає інтенсифікація сільського господарства, яка включає застосування чотирьох основних складових:

- а) вирощування кількох сільськогосподарських культур на одному полі протягом одного виробничого сезону;
- б) система нульового обробітку ґрунту;
- в) відповідні стратегії зрощення;
- г) відмова від вирощування комерційно привабливих культур, які не є необхідними для повноцінного харчування людини, а лише інструментом отримання великих прибутків.

Проведений аналіз дає змогу дійти висновку про структуру складових елементів формування засадничих пріоритетів розвитку аграрної сфери. До її елементів, які слід розглядати у взаємозалежній сукупності, відносяться такі як приватна власність, свобода підприємництва, мотивація трудової діяльності, конкуренція та механізм ціноутворення. Названі інституційні утворення складають систему формування моделі розвитку аграрного підприємництва (табл. 1).

Таким чином, розвиток органічного виробництва формується в ризиковому інституційному середовищі. Аналіз ситуації в інституційному забезпеченні регулювання органічного виробництва вказує на наявність цілого ряду проблем, які знижують рівень його ефективності (табл. 2). Інфраструктура аграрної сфери як система інституцій у своїй ефективності має чимало проблем [8, с. 532—533]. Перш за все відсутня логічно-послідовна орієнтація на забезпечення інтеграції виробництва і кооперацію, формування структур оптової торгівлі сільгосппродукцією, суб'єктів інформаційного обслуговування. Усе це наряду з структурами виробництва сільськогосподарської продукції у розрізі підприємств різних організаційно-правових форм господарювання та інституціями стимулювання розбудови агроекономічних відносин, становить організаційно-економічний механізм здійснення аграрної політики [9, с. 50—52 10, с. 67—75].

ВИСНОВКИ

Отже, можна стверджувати, що для органічного сільського господарства характерна позитивна динаміка нарощування обсягів виробництва. Органічне сільське господарство є методом інтенсивного сільського господарства, який заснований на ефективному використанні всього комплексу місцевих умов і ресурсів.

Така форма господарювання може бути надзвичайно сприятлива для сталого соціально-економічного й екологічного розвитку, оскільки відрізняється низьким рівнем собівартості та високою економічною ефективністю. Ринок продукції органічного сільськогосподарства є дуже перспективним і недостатньо розвиненим, тому відкриває перед виробниками та експортерами широкі горизонти. Виробництво органічної продукції в Україні є надзвичайно перспективним напрямом, який здатен підвищити рівень конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, значно покращити імідж країни на світовій арені, сприяти розвитку ринкової інфраструктури та сталому розвитку країни у цілому. Однак виявлені проблеми вимагають розробки дієвих заходів державної підтримки щодо нарощування обсягів виробництва та реалізації органічної продукції, що й потребує подальших наукових досліджень у цій царині.

Література:

1. Буга Н.Ю. Перспективи розвитку органічного виробництва в Україні / Н.Ю. Буга, І.Г. Яненкова // *Актуальні проблеми економіки*. — 2015. — № 2. — С. 117—125.
2. Бугайчук В.В. Біоекономіка та її роль у розвитку сучасного суспільства / В.В. Бугайчук, І.Ф. Грабчук // *Економіка АПК*. — 2018. — № 5. — С. 110—116.
3. Єрмоленко О.А. Основні проблеми виробництва та реалізації органічної продукції в Україні / О.А. Єрмоленко // *Управління розвитком*. — 2016. — № 4. — С. 21—25.
4. Фраєр О.В. Концептуальні засади сталого розвитку та їх реалізація у сільському господарстві в сучасних умовах // *Український соціум*. — 2018. — № 2. — С. 96—105.
5. Органічне виробництво в Україні. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.eridon.ua/organichne-virobnictvo-v-ukrayini>
6. Славгородська Ю.В. Виробництво органічної продукції в Україні: стан та перспективи / Ю.В. Славгородська // *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. — 2016. — № 4. — С. 49—54.
7. Новікова Н.Л. Напрями державного регулювання та оцінка економічних інтересів в аграрній сфері / Н.Л. Новікова // *Інвестиції: практика та досвід*. — 2015. — № 15. — С. 42—44.
8. Савицький Е.Е. Стан та перспективи виробництва органічної продукції в Україні / Е.Е. Савицький, В.О. Пішкова // *Молодий вчений*. — 2018. — № 1. — С. 532—535.
9. Шульга О.А. Стратегічні напрями аграрної політики в Україні / О.А. Шульга // *Економіка України*. — 2018. — № 4. — С. 49—54.
10. Шульга О. А. Суперечності розвитку аграрного сектору сучасної України: специфіка та основні форми прояву / О.А. Шульга // *Економічна теорія та право*. — 2017. — № 4. — С. 64—82.

References:

1. Buha, N.Yu. and Yanenkova, I.H. (2015), "Prospects for the development of organic production in Ukraine", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 2, pp. 117—125.

Таблиця 2. Проблеми розвитку й функціонування інституційного забезпечення розвитку аграрної сфери

Проблема	Чинники й аспекти виникнення	Ефекти впливу на економічний розвиток
Нестабільність нормативно-правової бази	Часті зміни векторів і пріоритетів аграрної політики	Деструктивність поведінки інститутів регулювання аграрного ринку, системна невизначеність щодо рівня підтримки аграрних виробників
Нерівні умови доступу виробників до інфраструктурних каналів збуту продукції, особливо експортних	Монополізація каналів збуту посередниками, або фізична відсутність доступу до них	Ситуативний характер виробництва окремих видів продукції або фактична відмова від них на користь інших
Дорогі інфраструктурні послуги	Велика відстань до інфраструктурних об'єктів, неспроможність окремих виробників сформувати великі партії товару	Визнання дрібними й малими виробниками необхідності кооперування у виробничо-збутовій діяльності
Неякісні інфраструктурні послуги	Відсутність у виробників власної інфраструктури зберігання продукції	Втрати значного обсягу продукції при зберіганні і перенесення всієї відповідальності за якість товару на його виробника
Відсутність зрозумілої державної регуляторної політики з упорядкування інфраструктурних взаємодій на ринку	Слабкість державної підтримки як складової інфраструктурної політики	Утвердження нестабільних за характером мотивів поведінки виробників аграрної продукції

Джерело: складено автором на основі джерела [7].

2. Buhajchuk, V.V. and Hrabchuk, I.F. (2018), "Bioeconomy and its role in the development of modern society", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 110—116.
3. Yermolenko, O.A. (2016), "The main problems of production and sale of organic products in Ukraine", *Upravlinnia rozvytkom*, vol. 4, pp. 21—25.
4. Fraier, O.V. (2018), "Conceptual bases of sustainable development and their realization in agriculture in modern conditions", *Ukrains'kyj sotsium*, vol. 2, pp. 96—105.
5. Eridon (2018), "Organic production in Ukraine", available at: <https://www.eridon.ua/organichne-virobnictvo-v-ukrayini> (Accessed 01 Dec 2018).
6. Slavhorods'ka, Yu.V. (2016), "Organic production in Ukraine: state and prospects", *Visnyk Poltavsk'oi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, vol. 4, pp. 49—54.
7. Novikova, N.L. (2015), "Areas of state regulation and assessment of economic interests in the agrarian sector", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 15, pp. 42—44.
8. Savyts'kyj, E.E. and Pishkova, V.O. (2018), "Status and prospects of organic production in Ukraine", *Molodyj vchenyj*, vol. 1, pp. 532—535.
9. Shul'ha, O.A. (2018), "Strategic directions of agrarian policy in Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 4, pp. 49—54.
10. Shul'ha, O. A. (2017), "Contradictions in the development of the agrarian sector of modern Ukraine: specificity and basic forms of manifestation", *Ekonomichna teoriia ta pravo*, vol. 4, pp. 64—82.

Стаття надійшла до редакції 11.12.2018 р.